

Program trvale udržitelného rozvoje má nepochybně úspěch. Přitahuje a nikdo se mu dnes už neodvází smát, protože by vypadal jako hlupák. Vyjadřuje zřejmě něco, co je pro nás krajně důležité, na čem nám všem záleží – a navíc to ještě vyjadřuje šikovně, podařeně. Kdo by nestál o rozvoj, k tomu ještě „trvale udržitelný“?

Je to ovšem skutečný program? Není to jen prázdné heslo, slovní kých, který se dobře poslouchá a nic neříká? Zkusme se na něj podívat zblízka a položit si pár otázek. Co to vlastně má být? Co znamená „trvalý“ a co „udržitelný“? Co bychom chtěli rozvíjet a jak?

Každá věc dosahuje trvání jinak

Hned na první pohled je zřejmé, že žádný rozvoj nemůže být v silném slova smyslu „trvalý“ – už prostě proto, že by se do našeho světa nevešel. Označení „trvalý“ je tedy spíš jakási úlitba naší posedlosti po něčem, co nikdy nepřestane, možná i pohrobek „neomezeného pokroku“ minulých staletí. V evropské tradici se sice vždycky hovořilo o věčnosti, zpravidla se tím ovšem nemyslelo nekonečné pokračování. Už řeční filozofové věděli, že jediný pohyb, který si lze představit jako nekončící, je pohyb po uzavřené dráze, v kruhu. Touha po něčem, co trvá bez omezení, se ale zdá být silnější, a to i v naší velmi racionální době. Astronomové odhadují, že Slunce má před sebou ještě pěkných pár miliard let, a jeho konec se tedy nikoho z nás ani zdaleka netýká; a přece při té představě každého trochu zamrazí: že by konec světa?

Ještě ale nemusí být tak zle. Slovo „trvalý“ nemusí nutně označovat něco, co nikdy neskončí, nýbrž prostě něco, co (dost dlouho) trvá; maminka chodila ke kadeřnici na „trvalou“, která jí vydržela i pár mě-

síců, a na záhonech pěstovala „trvalky“. Trvání může tedy znamenat všelicos a každá věc ho zřejmě dosahuje jinak, jiným způsobem. Klasický příklad „věčných“ čísel a geometrických tvarů můžeme asi nechat stranou. Dvojka i trojúhelník sice v jistém smyslu „jsou“ stále a vždycky stejné, ale „trvale udržitelný trojúhelník“ nedává dobrý smysl. O nějakém rozvoji nemůže být řeč.

Zato kámen, ten jistě trvá. Jak to dělá? Předně tak, že k svému trvání nic dalšího nepotřebuje,¹ dále že se ho nic nedotkne, a konečně že ho nic nerozbi-je. Trvá díky tomu, že je soběstačný, netečný a tvrdý. Jeho trvání ovšem není zrovna veselé: ať si je sebe-tvrďší, do budoucna ho bude vždycky jen ubývat, bude erodovat, drolit se, rozpadat. Může odolávat různým zásahům i vlivům, vodě i mrazu, ale entropii nakonec neodolá. Jako model „udržitelného rozvoje“ tedy kámen také nepřipadá v úvahu.

Udržování a obnovování

Úplně jinak trvají živé organizmy. Jdou na to totiž přesně opačně: trvají jen tak, že se udržují a obnovují. Obyčejný střevlík nebo ploštice se vylíhnou, rostou, chátrají a zajdou – jenže mezitím se stačí rozmnožit. Kde byli dva, může jich být za rok pár stovek. Každý z nich do roka zajde, ale střevlíci i ploštice už tu jsou hezkých pár milionů let a každým rokem jsou zase úplně noví, mladí a čerství jako tenkrát na začátku. Jako kdyby na ně žádná entropie neplatila.

Živé organizmy „trvají“ tak, že žijí ze svého okolí – bez vody a živin rychle zajdou. Aby si pravděpodob-

1) To je doslova novověká definice substance, např. u Spinozy.

Kresba © Vladimír Jiránek

TO JE PŘÍŠERNEJ VZDUCH! TADY SE NEDA' KOUŘIT!! . . .

nost úspěchu vylepšily, potřebují být citlivé, vnímavé. Tak svlačec „hledá“, kolem čeho by se mohl obtočit, a živočich už má nejen smysly, ale může se navíc dokonce pohybovat. Nemusí na potravu čekat, může si pro ni doběhnout. Jeho jednotlivá, individuální existence je sice závislá na všem možném, křehká a přísně omezená v čase, ale díky zázraku reprodukce může druh pokračovat a „trvat“. O houževnatosti tohoto podivného trvání se přesvědčí každý, komu se do podlahy dala houba nebo do šatníku dostali moli. Z téhle zkušenosti se pak dá také pochopit, proč si staří mysleli, že se blechy líhnou samy od sebe, jen z mastnoty a špíny: opravdu to tak vypadá.

Střevlíci i veverky tedy trvají jako druhy, ale jen proto, že žádný střevlík a žádná veverka netrvá. Vylihne se, roste, dospěje a zajde. Týdenní veverče ani tříleté dítě si nikdy nemůže říct „tak teď dost, teď už budu jen trvat“. Musí růst – anebo zajít. Udržuje se jako oheň, který se také nedá uchovávat v ledničce, ale musí se něčím „živit“. Každý živý organismus žije jen tak, že o svůj život nějak zápasí, že se živí, utíká před nebezpečím, odkládá chvíli, kdy zahyne. Jenže ta chvíle stejně přijde, dříve nebo později, se železnou jistotou. Každý (individuální) život je tedy z povahy věci omezený, udržitelný jen po určité době. Ale je to nějaká námitka, nebo dokonce vada?

Veverku asi nenapadne, že by se pachtila zbytečně, když nakonec stejně umře. To teprve člověk se dokáže na svůj život podívat vcelku, a když nemá nic naléhavějšího na práci, může o něm začít přemýšlet. Může ze svého běžného, činného života v myšlenkách jaksí vyskočit, udělat krok stranou a podívat se na něj zvenčí, jako kdyby ani nebyl jeho. Teprve v tomhle pohledu ze strany či zvenčí si můžeme představovat svůj život celý najednou a může nás napadnout i pošetilá myšlenka: proč se vůbec snažím, když nakonec stejně umřu? Jinak řečeno: měl by nějaký rozvoj vůbec smysl, kdyby nebyl „trvale udržitelný“?

Má něco smysl, když to stejně skončí?

Tak si člověk může představit osudové dilema, na něž je každá odpověď špatná. Buďto by si mohl říct: „aby to všechno mělo smysl, musí to být trvalé a udržitelné“ – jenže ono není. A tak by mohl usoudit, že „co není trvale udržitelné, nemá stejně žádný smysl, raději toho nechme hned“. Jenže to je ještě větší nesmysl. Ve skutečnosti život a živý druh trvá právě a jen proto, že žádný jednotlivý organismus netrvá, nýbrž vyroste a zajde. Jen díky tomu mohou jepice i sekvoje vzdorovat entropii, to jest obnovovat se v čerstvé, nepotřebované podobě.

Nemůžeme dobře vědět, jak tenhle základní zákon života snáší zvířata, ale pro člověka to není snadné. Právě proto, že o sobě nejen ví, ale také přemýšlí a uvažuje, že se sám na sebe může podívat vcelku. Protože si pamatuje, celý život se učí a staví si svoji vlastní bytost či duši, protože žije hodně sám se sebou svým vnitřním životem, je pro něho tak těžké se s životem rozloučit. Protože má jednotlivé, osobní a individualizované vztahy, které jsou jeho vlastní a které nikomu nepředá, těžko se smíruje s tím, že život trvá jen tak, že se předává. A podobně jsou na tom jeho blízcí a přátelé, pro něž je důležitý on sám a nikdo ho nemůže nahradit.

Vraťme se ale k životu a zkusme se na něj podívat z ještě většího odstupů, z veliké dálky, kde tisíciletí nehrají žádnou roli. Tady se ukáže další věc: život se nejenom předává a obnovuje, ale patrně také vyvíjí. Před deseti miliony let tu asi ještě žádní lidé nebyli a před dvěma sty miliony let nebyli žádní savci.

Při předávání života se zřejmě – aspoň tu a tam – cosi nepatrně změnilo, a dokonce se zdá, že i tato změna k „udržitelnosti“ života nějak patří: nové, mladší druhy často nahrazují ty starší, méně udržitelné.

Když se takhle před pár miliony let objevili na světě lidé, na první pohled se nic zvláštního nestalo. Vznikl prostě nový druh. Jenže člověk má jiné vědomí než ostatní živočichové, a tak se i vývoj jaksí přenesl do jiné oblasti. Zprvč člověk pomalu dospívá a potřebuje se dlouho učit, než se dokáže postavit na vlastní nohy. Zadruhé si vytvořil jazyk, kterým může nejen komunikovat, ale také předávat své znalosti a zkušenosti dalším. Může vyjadřovat i svůj vnitřní život a dodat mu tak nové trvání. Zážitek, nápad, zkušenost, která by s jeho smrtí zmizela ze světa, se teď dá vyprávět, nebo dokonce zapsat. Vedle života si tak lidé předávají i svoji kulturu, která se ovšem může strádat. Co jsme se učili ve škole, na to nepřišli naši rodiče nebo učitelé, ale desítky a stovky generací před nimi. Každá z nich něco přidala a něco zase vynechala, zapoměla. A konečně zatřetí na rozdíl od zvířat, která se svému prostředí musí přizpůsobit, si člověk začal přizpůsobovat prostředí, stavět a budovat umělý svět. Kdo žije ve městě – a to jsou dnes dvě třetiny všech lidí – žije ve světě, kde z původního prostředí zbylo jen velice málo. I stromy v parku zasázeli lidé, ostatně stejně jako většinu našich lesů.

Předávání života, zkušeností, kultury

Jakmile se k předávanému životu přidala kultura, ukázalo se, jaká je to obrovská změna. Zatímco biologický vývoj se počítá na miliony let, kultura se může měnit z generace na generaci a možná ještě rychleji. A přece i kultura trvá podobně jako život, totiž předáváním čili tradicí. Co se v některé generaci nepředá a zapomene, je pryč. Je to teprve pár tisíciletí, co lidé začali psát, a není to ani sto let, co se to naučili skoro všichni. Tím se objem předávaných čili „udržovaných“ zkušeností neobyčejně zvětšil: co nevím, najdu si v knížce.

Náš život je tedy daleko, daleko bohatší a složitější, ale závisí také na stále složitějších podmínkách. Závisíme nejen na Slunci, na vodě a na potravě, ale také na elektřině, na dopravě a na lécích. Za posledních padesát let se počet lidí na Zemi ztrojnásobil a průměrný lidský věk prodloužil o polovinu. I když velká část žije v bídě, všichni můžeme žít jen díky složité kultuře a organizaci, kde všichni závisíme na všech ostatních. Ještě před sto padesáti lety byla každá vesnice prakticky soběstačná. Dokonce i každý sedlák potřeboval leda tak sevece, kováře a mlynáře, kupovat musel jen sůl; všechno ostatní si obstaral sám. Dnes není soběstačná žádná země na světě.

A tohle všechno kdysi začalo úplně nenápadně, když se život oddělil od neživého a začal se udržovat předáváním. Za nějaké tři miliardy let se od prokaryont dostal až k světové civilizaci a nikdo netuší, jak to bude dál. Není příliš pravděpodobné, že by se život, to jest civilizace, mohl udržet tak, že by si řekl „a dost“. Jako nemůže dítě přestat růst, nedá se asi ani civilizace zakonzervovat a zůstat taková, jaká je dnes. „Udržet“ se může jen tak, že bude pokračovat dál – i když nikdo pořádně neví jak.

Jedno ovšem můžeme vědět už dnes, že náš další „rozvoj“ nemůže být tak nákladný a náročný, jako byl dosud. Naráží totiž na meze toho, co živé není, a co se tedy nerozmnožuje, nýbrž naopak vyčerpává a ubývá: suroviny, energie, vzduch a voda. Tohle „věno“, které jsme na Zemi dostali, se jednou docela určitě vyčerpá. Může to být dřív nebo později, ale to

asi není to hlavní. Nakonec to jistě skončí jako všechno na světě, přinejmenším v této podobě. Znamená to, že to bylo k ničemu?

Na tuhle otázku žádná věda odpovědět nemůže. Když si ji lidé začali klást, odpovídala na ni náboženská víra. Pak se lidem nějaký čas zdálo, že se bez ní mohou obejít, a spokojili se představou trvalého pokroku, později růstu HDP. Dnes se zdá, že to nestačí, a tak začínáme zase hledat. Kdo si trvání představuje jako trvání kamene, mohl si už dávno spočítat, jak to dopadne. V kosmologii se tomu říká „tepelná smrt Vesmíru“. Kdo si trvání představuje jako

neustálé předávání téhož, bude mít možná sklon je prodloužit. Brzdit, šetřit, zpomalit. To by jistě byla moudrá a opatrná strategie, kdyby se jí podařilo uskutečnit. Je ale otázka, zda to, co by udržela, je skutečně ještě život. Protože k životu – jak jsme viděli – neodlučně patří růst a „rozvoj“. To neznamená růst výroby a spotřeby, který určitě udržitelný není, ale stupňování „života“ a hledání nových cest, nových možností. Zdá se mi, že pro toho, kdo se do něho opravdu pustí, není tak důležité, jak mnoho času na to máme. To ostatně dnes ani nikdo vědět nemůže. □

Nákaza informacemi

OLDŘICH VINAŘ

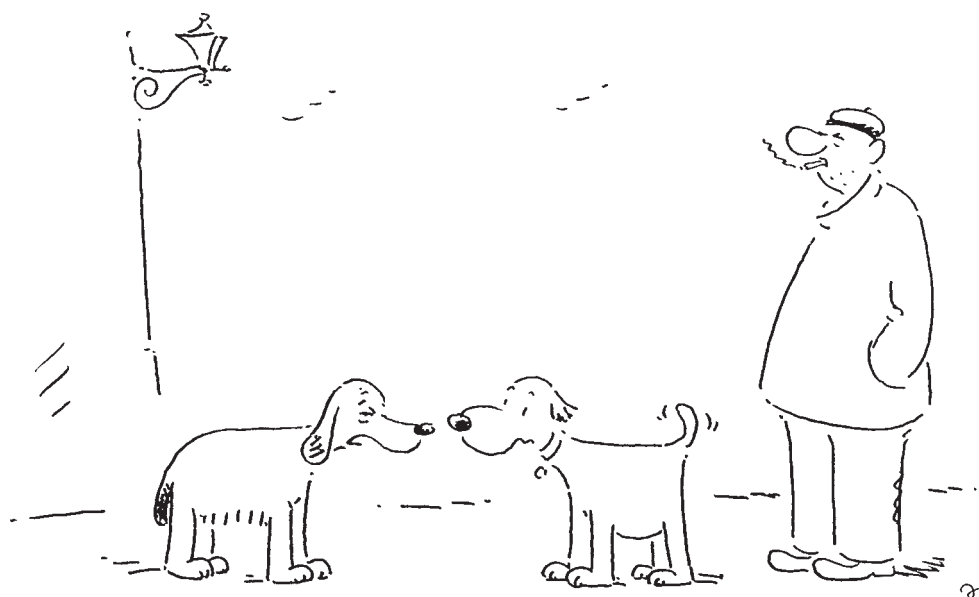
Po záříjovém teroristickém útoku na New York (v době od 16. října do 15. listopadu) uskutečnili S. Galea a jeho kolegové z Centra epidemiologických studií Newyorské akademie věd šetření týkající se posttraumatické stresové poruchy u obyvatel Manhattanu (N. Engl. J. Med. 346, 982–987, 2002). Telefonicky kontaktovali 1008 náhodně vybraných osob, jichž se ptali, zda netrpí všíravými vzpomínkami na útok, děsivými sny, marným úsilím vyhnout se traumatizujícím vzpomínkám či poruchou koncentrace pozornosti. Krom toho zjišťovali frekvenci výskytu deprese. Ukázalo se, že 7,5 % dotázaných trpělo posttraumatickou stresovou poruchou a 9,7 % depresí. Z lidí bydlících nejbližší zničeným věžím Světového obchodního centra (na jih od Canal Street) jich posttraumatickou stresovou poruchou trpělo dokonce 20 %. Riziko onemocnět touto poruchou bylo vyšší u obyvatel hispánského původu a u lidí s nízkou psychologickou podporou sociálního prostředí (tj. žijících osaměle, rozvedených, ovdovělých apod.). Pro srovnání: Při přírodních pohromách a jiných katastrofách onemocní posttraumatickou stresovou poruchou 30 % zúčastněných, a to do 6 měsíců po události (podle šetření S. Galea většinou už do 1–2 měsíců).

Pozoruhodný je výsledek šetření provedeného v Itálii. G. Apolone, P. Mosconi a C. La Vecchia z Milána v dopisu redaktorovi N. Engl. J. Med. sdělují, že ve srovnání s rokem 2000 se v říjnu 2001 ve vzorku 1928 osob z Itálie zhoršil skór duševního zdraví o více než 20 % standardní odchylky (z 50 na 48,2), přestože skór tělesného zdraví se v podstatě nezměnil. Podle milánských autorů záříjový teroristický útok na New York nepříznivě ovlivnil duševní zdraví obyvatel Itálie.

Srpnové povodně v Čechách se bezprostředně dotkly asi 300 000 lidí, miliony obyvatel však dramatické události sledovaly na televizních obrazovkách, poslouchaly reportáže v rozhlasu a četly o nich v novinách. První zkušenosti z psychiatrických ambulancí po povodni ukazují, že příznaky posttraumatické stresové poruchy trpí i lidé, kteří byli od velké vody daleko, v bezpečí.

Při prevenci drogových závislostí často Světová zdravotnická organizace zdůrazňuje, že „infekční“ nejsou jen drogy a ti, kteří je šíří, nýbrž také informace o nich. Dopad povodně na duševní zdraví ukazuje, že se to netýká jen drog. □

Kresba
© Vladimír
Jiránek

TY SE MÁŠ, ŽE TVŮJ PÁN JE NEGRAMOTNĚJ. JÁ MUSÍM KAŽDÝ RÁNO
PRO TROJE NOVINY!...

Temno v pralese a „vojna vedcov“

Ad Výlety zvidavého laika medzi zabijácke indiány

PETER SÝKORA

Som rád, že môj priateľ Anton Markoš z Karlovej univerzity upozornil na dôležitú knihu nezávislého investigatívneho žurnalistu Patricka Tierneyho *Temnota v El Doráde* (Vesmír 81, 407, 2002/7). Prečítanie tejto knihy spôsobilo, že v súvislosti so sociobiológiou si namiesto otázky *Aká teória?* začal klásť otázku *Aké fakty?*

„[...] akého charakteru sú fakty, ktoré sa v týchto disciplínach zbierajú, usporadúvajú, štatisticky vyhodnocujú a nakoniec interpretujú v rámci určitej teórie?“

Po prečítaní Tierneyho knihy si podobné otázky kládol azda každý a nepochybujem, že drvivá väčšina musela nadobudnúť dojem, že ak aj nie celá veda, tak prinajmenšom antropológia je ďalším príkladom antihumánnej imperialistickej podstaty globalizácie. (Samotný názov Tierneyho knihy je narážkou na svetoznámu novelu Josepha Conrada *Heart of Darkness* o „hlbinách ľudskej korupcie“ v koloniálnej Afrike.) Kniha prináša na prvý pohľad veľmi presvedčivý a obsiahly faktografický materiál o tom, ako predovšetkým americkí vedci, genetik James V. Neel a antropológ Napoleon Chagnon, zneužívali „primitívnych“ amazonských Indiánov Janomamov pre svoje fašistické teórie, neštítiac sa ničoho – od falšovania údajov až po umelo vyvolanú epidémiu osýpok, ktorá týchto Indiánov temer vyhladila z povrchu zemského.

Je tu však jeden obrovský háčik. Tierneyho kniha má – slušne povedané – vážne problémy s fakticitou. Pokúsme sa teda pokračovať v hľadaní odpovede na otázku *Aké fakty?*, ktorú položil A. Markoš, a vypočujme aj takpovediac druhú stranu tohto „súdneho procesu“.

Vedecký škandál

Tierneyho kniha spôsobila pravdepodobne najväčší vedecký škandál v antropológii posledných desaťročí – a to ešte skôr, než sa objavila na pulkoch amerických kníhkupectiev. Všetko to vypuklo pred dvoma rokmi. Začiatkom septembra 2000 dvaja americkí profesori antropológie – Terry Turner z Cornellovej univerzity a Leslie Sponsel z Havajskej univerzity – napísali otvorený list (ktorý v emailovej podobe bleskovo obelhol celý svet) vedeniu Americkej antropologickej spoločnosti. Upozorňujú v ňom na blížiaci sa obrovský vedecký škandál, ktorý bude nasledovať po vyjdení knihy *Temnota v El Doráde* a bezpochyby poškodí antropológiu ako vedeckú disciplínu.

Autori listu píšú, že sa s knihou stretli pri posudzovaní v stránkových korektúrach a boli natoľko šokovaní skutočnosťami, o ktorých sa v nej dočítali, že cítili potrebu okamžite reagovať (existujú však dôkazy, že nešlo o celkom bezprostrednú reakciu, že rukopis čítali už pred niekoľkými rokmi, keď mal vyjsť v inom vydavateľstve). Píšú o „blížiacom sa škandále, ktorý v očiach verejnosti postihne celú profesiu amerických antropológov“. A dodávajú: „Čo sa týka rozmerov, dôsledkov, samotnej kriminálnosti a korupcie – nemá v dejinách antropológie obdobu.“ Podľa nich Tierneyho kniha prináša presvedčivé dôkazy o tom, že genetik a lekár James Neel a antropológ Napoleon Chagnon v roku 1968 zhoršili a pravdepodobne aj spôsobili epidémiu osýpok, ktorá zabila stovky až tisíce Indiánov Janomamo tým, že ich očkovali virulentnou vakcínou Edmonston B. Opierajúc sa o Tierneyho knihu ďalej uvádzajú, že pravdepodobne ani tak nešlo o trestuhodnú nedbalosť, ako asi o cieľný Neelov experiment – otestovať umelo vyvolanou epidémiou medzi Indiánmi nepoznačenými civilizáciou svoje fašistické eugenické teórie. Chagnonovu antropológickú prácu interpretujú autori listu ako systematické aplikovanie Neelových myšlienok o selekcii dominantných samcov (a génov) v primitívnych spoločenstvách. Podľa nich Tierney jasne dokumentuje, že Chagnonov mnohoročný výskum, ktorým sa snažil potvrdiť sociobiologické teórie o vojnychtivom charaktere Janomamov, je založený na falošných, nejestvujúcich či chybné interpretovaných údajoch. Navyše Tierney dokladá, že Chagnon nielenže falšoval dáta tak, aby potvrdzoval sociobiologické teórie, ale aj opakovane rozduchával konflikty medzi týmito Indiánmi, čím si údajne pre svoju teóriu vlastne sám vyrobil.

„Tento príbeh je zlým snom – je to ozajstné antropológické ‚centrum temnoty – heart of darkness‘ prekračujúce dokonca aj imagináciu Josepha Conrada – a bude vnímaný (podľa nás oprávnené) verejnosťou aj väčšinou antropológov ako obvinenie celej disciplíny.“

V liste citujú iného anonymného recenzenta knihy: „Tierneyho analýza je prípadovou štúdiou ohrozenia vedy nekontrolovateľným egom, absenciou úcty k životu, ukážkou chamtivosti a sebeckva... Táto kniha by mala otriasť samotnými základmi antropológie. Mala by túto disciplínu priviesť k pochopeniu, ako mohli jej skorumpovaní a mravne skazení protagonisti šíriť svoj jed tak dlho a súčasne si získať v západnom svete veľkú úctu a ako mohli generácie študentov dostávať ich lži ako podstatnú časť úvodu do antropológie. Už sa nikdy nesmie pripustiť, aby sa to opakovalo.“

Po tomto liste nabrali udalosti rýchly spád. Ako prvý priniesol senzáčnú správu pod titulkom „Vedci zabíjali amazonských Indiánov, aby otestovali svoju rassistickú teóriu“ britský *The Guardian*. V podobnom duchu referovali o vedeckom škandále médiá na celom svete. Prestížny americký časopis *The New Yorker* uverejnil v októbri 2000 ukážky z pripravovanej knihy. Zmobilizovala sa aj vedecká komunita – predovšetkým univerzity, na ktorých kritizovaní vedci pôsobili (Neel na Michiganskej a Chagnon na Kalifornskej univerzite v Santa Barbare). Neel začiatkom roka 2000 zomrel, preto sa voči vážnym obvineniam nemohol brániť. Chagnon, vtedy už na dôchodku, bol taký znechutený prístupom médií, že sa rozhodol úplne prerušiť s nimi kontakt. Napriek upozorňovaniu odborníkov, že ide o neserióznú a rafinovanú manipuláciu s faktami a nepodložené obvinenie rešpek-

tovaných vedcov, stala sa Tierneyho kniha mediálnou senzáciou, bestseller bol na svete. Významné médiá (vrátane BBC, CNN a TIME) na celom svete referovali o bezcharakterných amerických vedcoch, ktorí pre svoje výskumné ciele bezohľadne priviedli pôvodných obyvateľov amazonského pralesa na pokraj vyhnutia.

Reakcia vedcov

V novembri 2000 sa Tierneyho kniha, ktorá dovtedy kolovala medzi vedcami v stránkových korektúrach, konečne objavila na pulloch kníhkupectiev. Ukazuje sa, že Tierney na poslednú chvíľu pozmenil v rukopise formulácie niektorých najkontroverzejších obvinení. Na podstate knihy to však pramálo zmenilo. Patrik Tierney sa stal horúcim kandidátom na udelenie prestížnej americkej ceny *National Book Award* za rok 2000 v kategórii literatúra faktu. Našťastie – pre komisiu – cenu udelili inému nominantovi, Nathanielovi Philbrickovi, za knihu o tragédii veľrýbarskej lode, ktorá inšpirovala Hermana Melvilla k napísaniu *Moby-Dicka* (mimochodom v kategórii beletrie dostala cenu Susan Sontagová).

Objavili sa prvé oficiálne reakcie vedeckej komunity a predbežné výsledky overovania „faktov“, na základe ktorých Tierney vzniesol desiatky až stovky vážnych obvinení. Najjednoduchšie to bolo v prípade odborných kníh a článkov dostupných v knižniciach, ťažšie až nemožné v prípade Tierneyho rozhovorov s ľuďmi žijúcimi priamo v pralesi. Už vtedy predbežné zisťovania hovorili jednoznačne – Tierney svojich čitateľov rafinovane klame a zavádza.

Oficiálne vyhlásenie ku knihe vydala začiatkom novembra 2000 americká Národná vedecká akadémia (National Academy of Sciences), ktorej bol Neel členom. Prezident akadémie Bruce Alberts knihu v úvode charakterizuje týmito slovami: „Hoci *Darkness in El Dorado* budí dojem dobre urobeného výskumu, vo viacerých prípadoch sú autorove tvrdenia buď v rozpore, alebo nie sú podporené odkazmi, ktoré cituje.“ Vyhlásenie Akadémie sa sústredilo na Tierneyho nepravdivé informovanie o postavení a činnosti Komisie pre obeť atómovej bomby (ABCC) a jej vzťahu k Americkej komisii pre energiu (AEC).

O pár dní neskôr, v polovici novembra, prišlo oficiálne vyhlásenie Michiganskej univerzity: „...Univerzita pozorne a podrobne preskúmala viaceré z dôležitých tvrdení v knihe *Temnota v El Doráde* a dôkazový materiál, ktorý sme získali, svedčí o tom, že tieto tvrdenia sú nepravdivé. ... Domnievame sa, že pán Tierney neštudoval pôvodný materiál, ktorý bol k dispozícii. Analýza tohto a ďalších zdrojov od osôb dobre oboznámených s predmetnými expedíciami, epidémiou osýpok a vakcínou proti nim, vyvrátila vznesené obvinenia. Vážne faktické chyby, ktoré sme našli, spochybňujú dôveryhodnosť celej knihy, ako aj autorovu interpretáciu.“

Uvedme niektoré z výsledkov tejto správy. Napríklad k Tierneyho obvineniu, že použitie nevhodnej vakcíny iniciovalo vznik epidémie osýpok. Podľa zistenia odborníkov epidémia osýpok vypukla v novembri 1967, teda pred príchodom Neelovej a Chagnonovej expedície (v januári 1968). Osýpky priniesla do oblasti skupina brazílskych misionárov. James Neel z vlastnej iniciatívy oslovil farmaceutické spoločnosti a získal od nich 2000 dávok vakcíny Edmonston B a gamaglobulínu. Nie je pravda, že očkovanie s nikým nekonzultoval – konzultoval ho s odborníkmi z Centre for Disease Control (CDC) v Atlante. Očkovacia látka bola aplikovaná v súlade s vtedajšími medicínskymi znalosťami. Keď sa Neel do-

zvedel, že v oblasti sa vyskytli osýpky, začal okamžite s očkovaním, podávaním antibiotík a poskytovaním lekárskej pomoci. Inicioval rozsiahly očkovací program a sám aplikoval 1000 dávok vakcíny, ostatné poskytol misionárom a pracovníkom venezuelskej vlády. Všetky dávky (okrem prvých 40) boli aplikované spolu s gamaglobulínom a nebol zaznamenaný nijaký prípad úmrtia či vážneho ochorenia u tých, ktorí vakcínu dostali – či už s gamaglobulínom, alebo bez neho. Odborníci tvrdia, že až na niekoľkých mladých ľuďoch, ktorí sa liečili na leukémiu či aids, nebola žiadna z desiatok miliónov aplikácií tejto vakcíny spojená s úmrtím.

Rovnako nie je pravdivé tvrdenie, že James Neel odmietol poskytnúť lekársku pomoc, aby mohol pozorovať šírenie epidémie. Záznamy dokladajú, že vedci konali práve naopak – snažili sa urobiť všetko preto, aby epidémii zabránili. Nepoužitie vakcíny dávali k dispozícii misionárom. Fakty svedčia o tom, že očkovanie malo pozitívny vplyv. Predikovaná úmrtnosť neočkovanej populácie predstavuje 30–36 %. Pri tejto epidémii osýpok u Janomamov bola úmrtnosť 8,8 % (neplatí teda tvrdenie, že epidémia zabila pätinu populácie).

Nie je pravda ani to, že Neel zastával extrémne eugenické názory. Dokumenty dokazujú, že Neel bol už od svojich študentských čias v 30. rokoch 20. storočia kritikom eugeniky a obhajcom zachovania bohatej diverzity ľudského genofondu. Zastával názor, že každý jednotlivec musí byť schopný maximalizovať svoj genetický potenciál – teda pravý opak eugeniky.

Najjednoduchšou úlohou bolo ukázať nepravdivosť tvrdenia, že Chagnon bol priamo či nepriamo príčinou endemických vojen medzi Janomamami. Prvé správy o vojnychtivých Janomamoch pochádzajú ešte z druhej polovice 19. storočia, v roku 1931 bola zaznamenaná vojna medzi dvoma kmeňmi Janomamov, v roku 1935 vojna medzi inými kmeňmi atď.

Začiatkom novembra 2000 sa na internete objavil aj výsledok predbežného skúmania odborníkov z Kalifornskej univerzity v Santa Barbare (UCSB), ktoré viedol antropológ a známy evolučný psychológ John Tooby, Chagnonov kolega z katedry antropológie.

Na tomto mieste sa musím krátko zastaviť. Asi treba dodať, že Tooby bol v tom čase prezidentom *Spoločnosti pre ľudské správanie a evolúciu (HBES)*, podľa mnohých spoločnosti dnešných sociobiológov. Čím sa asi chce povedať, že postoj týchto vedcov nemusí byť tak celkom nestranný. Pre úplnosť teda musím dodať, že členom tejto medzinárodnej vedeckej spoločnosti som niekoľko rokov aj ja. Nechávam iným na posúdenie, či táto skutočnosť nejakým spôsobom ovplyvňuje moju snahu o čo najkomplexnejšie a najobjektívnejšie (s plným vedomím problematikosti tohto termínu) prezentovanie kauzy. Hlavné poslanstvo správy z UCSB je, že *Temnota v El Doráde* nepatrí do kategórie literatúry faktu, ale fikcie. Správa vedcov zo Santa Barbary má temer 150 strán a jej aktualizovanú verziu zo začiatku októbra 2001 možno nájsť na internete.

S ďalšími faktmi o nepodloženosti Tierneyho tvrdení prišla Susan Lendeeová z Katedry histórie a sociológie vedy na Pennsylvánskej univerzite, ktorá mala možnosť preštudovať všetky Neelove pracovné poznámky z roku 1968, ako aj archívny materiál CDC o Neelovej konzultácii týkajúcej sa aplikovania vakcíny proti osýpkam. Rovnako jeho vtedajšiu korešpondenciu s misionármi, venezuelskými úradníkmi a Chagnonom. Ukázalo sa, že jednoducho nie je pravdivé Tierneyho tvrdenie, že Neel nemal povole-

nie venezuelskej vlády na očkovanie Indiánov (existuje telegram s takýmto povolením). Denníky dokumentujú, že epidémia zjavne narušila Neelov výskum, čo ho aj dosť štvalo. Evidentne jeho výskumu nijako nepomohla.

V polovici novembra sa v San Franciscu konala pravidelná výročná konferencia amerických antropológov. Na pozvanie sprostredkované Turnerom a Sponsellom sa na panelovej diskusii zúčastnil aj Tierney, pochopiteľne za obrovského záujmu nielen stoviek vedcov, ale aj médií (napr. CNN). Odborníci boli sklamaní – Tierneyho práca s faktmi, slušne povedané, vyvolala vážne pochybnosti o ich pravosti. Vedenie Americkej antropologickej spoločnosti (AAA) sa rozhodlo celú vec preskúmať vo vlastnej réžii. Začiatkom februára 2001 ustanovilo päťčlennú komisiu popredných antropológov („prepadovú jednotku El Dorado“ – AAA El Dorado Task Force), ktorá mala preskúmať najvážnejšie obvinenia vznesené voči Neelovi a Chagnonovi.

Záverečná správa tejto komisie bola dokončená a zverejnená na internete len nedávno – 18. mája tohto roku. Má 304 strán a člení sa na dve časti. Je to veľmi zaujímavé čítanie. V úvode sa hovorí, že komisia mala snahu vidieť problém z viacerých uhlov a dbala na dialogický charakter zisťovania. Na základe námetky Toobyho a ďalších, že v komisii nie je antropológ hlásiaci sa k princípom evolučnej antropológie (rozumnej sociobiológie), bola komisia dodatočne rozšírená o ďalšieho člena, Raymonda Hamesa, Chagnonovho žiaka a dlhoročného spolupracovníka, ktorý mal zastupovať práve tento prúd (neskôr na členstvo v komisii rezignoval). Pri všetkej komplexnosti správy, ktorá v úvode deklaruje, že nie je v žiadnom prípade vyšetrovaním a rozhodne nechce byť považovaná za dôkazový materiál, predsa len v niektorých prípadoch bolo podľa nej „...možné naznačiť niečo o pravdivosti či neoprávnenosti obvinení (či aspoň približne lokalizovať ich polohu v rozsiahlom pásme, ktoré sa rozprestiera medzi týmito dvoma pólmi)“.

Nádherná postmoderná formulácia, však? Čím sa ešte táto správa podstatne líši od predošlých, je skutočnosť, že uvádza záznamy rozhovorov s Janomamami – ich občianskymi aktivistami. Správa sa však o ne nijako zvlášť neopiera, čo je napokon v súlade s jej metodikou – referovať a nekomentovať (neinterpretovať). Osobne som nemal z týchto rozhovorov najlepší pocit a vážne pochybujem, do akej miery ich možno považovať v súvislosti so vznesenými obvineniami za hodnoverné. Dôležitejšie je azda konštatovanie, že správa „prepadovej jednotky“ antropológov potvrdila mnohé z tvrdení predchádzajúcich správ, predovšetkým zistenia vedcov z Michiganskej univerzity. Na otázku, či očkovanie Janomamom nejakým spôsobom ublížilo, odpovedá, že bez akýchkoľvek pochybností očkovací program Neelovej expedície zachránil veľa indiánskych životov. V súvislosti so Chagnonom táto správa, na rozdiel od predošlých, predsa len nachádza niečo, v čom možno s Tierneyom súhlasiť – ide o jeho kontakty so skorumpovanými venezuelskymi politikmi a podnikateľmi, ktoré mu umožnili dostať sa do inak zakázaných indiánskych lokalít a pokračovať tak vo výskume, avšak za cenu, že prinajmenšom poskytoval týmto ľuďom určitú medzinárodnú kredibilitu. Aj táto správa sa veľmi kriticky stavia k etickému aspektu Chagnonovho terénneho výskumu a otvára otázku – dobre známu v bioetike – „informovaného súhlasu“ (informed consent) týkajúceho sa odberu biologických vzoriek od Indiánov. Podľa tejto správy Indiáni neboli dostatočne informovaní o tom, na aký výskum budú bio-

Kresba
© Vladimír Jiránek

TAK VY JSTE ZTRATIL PŘÍRODNÍ INSTINKTY. MYSLETE, ŽE JSTE SÁM? ..

logické vzorky slúžiť. Otázkou zostáva, koľko antropológických terénnych výskumov by spĺňalo kritériá informovaného súhlasu, ktoré „prepadová jednotka“ aplikovala na Chagnonov výskum. Na druhej strane správa uznáva, že Chagnon o svojich omyloch v terénnom výskume referuje v publikáciách mimoriadne úprimne.

Zistenia, ktoré uvádza táto správa, v mnohom vypovedajú ani nie tak o Tierneyho knihe, Neelovi či Chagnonovi, ako o „občianskej vojne“ antropológov. Vlastne ide o akúsi formu „vojny“ vedcov, ktorá je najviditeľnejšia práve v antropológii. O akej vojne je tu reč?

Občianska vojna vo vede

Je to vojna medzi dvoma skupinami vedcov. Prvá skupina – prírodovedne orientovaní antropológovia – verí, že jestvuje objektívna realita, ktorú možno pomocou vedy odhaliť, druhá skupina – humanisticky orientovaní antropológovia – sa domnieva, že realita je relatívny pojem, že existuje niekoľko realít, ktoré sú sociálne a kultúrne konštruované. Frontová línia vedie vo všeobecnosti medzi prírodovednými a humanitnými vedeckými disciplínami, no tým, že antropológia je prírodovednou aj humanitnou disciplínou, front ňou prebieha naprieč. Napoleon Chagnon je známym prívržencom prvej skupiny vedcov – ba čo viac, otvorene kritizoval druhú skupinu. Napríklad v článku spred niekoľkých rokov Akademická lavica a ohrozenie vedeckej antropológie kritizoval postmodernistických antropológov, ako je napr. Nancy Sheper-Hughesová, vyzývajúca k tomu, aby antropológ nebol len objektívnym pozorovateľom, ale „svedkom“ a pomenúvaný nepravosti páchané na ľuďoch, ktorých študuje – teda skôr akýmsi aktivistom ochrancov ľudských práv. Byť antropológom v teréne znamená byť svedkom na mieste zločinu. Chagnon sa pritom obáva, že nepravosti v jej interpretácii páchajú aj antropológovia v teréne, tým, že vôbec skúmajú. A pravdu povediac, aj sa čoskoro dočkal na pôde antropologickej spoločnosti od niektorých kolegov takéhoto obvinenia (dávno pred Tierneyho knihou) – že výskumom Janomamov pácha na nich kriminálne činy. Kolega Turner, jeden zo spomínaných autorov listu, na konferencii antropológov v Atlante r. 1994 verejne označil Chagnona za sociopata. Chagnon poburuje aj tým, že dôsledne zastáva pozície tzv. darvinistickej antropológie, čo v praxi znamená pre mnohých neprípustné aplikovanie sociobiologických teórií v antropológii.

V postkuhnovskej a postfeyerabendovskej dobe sa drvivá väčšina humanitných vedcov pozerá na svojich kolegov, ktorí ešte veria, že odhaľujú tajomstvá objektívnej reality, ako na naivných hlupáčikov –

DISKUSE

v tom lepšom prípade. V horšom prípade ich vnímajú ako nástroj mocenských kruhov. Pokiaľ sa prírodovedci „hrajú“ na nejakom tom svojom piesočku a nevyjadrujú sa k problematike človeka, sú blahosklonne ignorovaní, no ak nedajbože náhodou objavia niečo, čo sa týka aj humanitných aspektov (ako napr. „gén“ homosexuality), oheň je na streche.

A. Markoš referuje o Tierneyho knihe v kontexte diskusie o sociobiologickej interpretácii genocíd a pod vplyvom tejto knihy začína pochybovať nie už nad vierohodnosťou sociobiologickej interpretácie, ale nad samotnými faktmi, ktoré táto teória interpretuje. Čo sa týka faktov, podľa antropológov, a nielen tých, ktorí sa hlásia k sociobiológii, vojnyctivosť Janomamov existovala dávno pred Chagnonovým príchodom. Čo sa týka údajného netypického postavenia Janomamov, v odbornej literatúre existuje viacero príkladov rovnako, či dokonca ešte viac vojnyctivých etník. Napr. u pôvodných horských obyvateľov Novej Guiney je frekvencia zabití približne 500 na stotisíc obyvateľov za rok, u kmeňa Hewa dokonca až 800, čo je podstatne viac než u Janomamov (166–400).

Vtip je však v niečom úplne inom – princípy sociobiológie nestoja či nepadajú na potvrdení alebo vyvrátení faktu, že mnohé archaické etniká, či dokonca samotná ľudská podstata je vojnyctivá alebo nie. Z teórie rozšírenej reprodukčnej zdatnosti vôbec nevyplýva, že jedinou úspešnou stratégiou šírenia sebeckých génov (pozor, ide o termín – ak to trochu preženieme, sebecký tu znamená sebeckosť asi toľko ako farba v termíne farebný kvark!) je sebecké správanie jedincov, teda správať sa ako vojnyctivá beštia, ktorá vyzabíja konkurentov v teritóriu a získa čo najviac manželiek, aby mohla mať čo najviac potomkov. Humanistom bude znieť možno prekvapujúco tvrdenie, že rovnako úspešnou stratégiou môže byť podľa sociobiológov aj mierumilovnosť. Veď altruistické správanie jedincov je jedným z najväčších úspe-

ZDROJE NA INTERNETE

- Britský The Guardian prišiel so senzáciou prvý: <http://www.guardianunlimited.co.uk/Archive/Article/0,4273,4067128,00.html>
- http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/sci/tech/newsid_1016000/1016601.stm
- Vyhlásenie Národnej akadémie vied: <http://national-academies.org/nas/eldorado>
- Správa University of Michigan: <http://www.egroups.com/message/evolutionary-psychology/7934>
- Informácie ku kauze na serveri UCSB: <http://www.anth.ucsb.edu/chagnon.html>
- Záverečná správa AAA: <http://www.aaanet.org/edtf/final/>
- Diskusia: <http://www.publicanthropology.org>
- <http://www.anth.uconn.edu/gradstudents/dhume/Dark/darkness>

chov sociobiológie, spomeňme si len na jej kľúčové vysvetlenie sebaobetavého správania (nielen) sociálneho hmyzu! Záleží na špecifických ekologických podmienkach, ktorá z alternatív je výhodnejšia – vlastne ide o kontinuum správania a spomínané alternatívy sú jeho pólmi. Z pohľadu sociobiológie nie je dôležité, či sú takéto stratégie geneticky „zadržované“, ako je to pri evolučne primitívnejších biologických druhoch, alebo existuje určitá flexibilita až možnosť voľby optimálnej stratégie ako pri druhoch s rozvinutejším nervovým systémom vrátane nášho vlastného druhu. Sám Chagnon pripúšťa, že kmene Janomamov žijúce na výšinách v oveľa menších skupinách než tie, ktoré skúmal na nížinách, sú z ekologických dôvodov oveľa menej vojnyctivé.

Markoš sa pýta, ak mu správne rozumiem, či je možné vedecky falzifikovať nejakú teóriu v (novovekej?) situácii, keď teória dodáva filter, podľa ktorého sa selektujú fakty. Tierneyho kniha je uvádzaná ako príklad takéhoto „filtrovania“ skutočnosti – sociobiológiou. Podľa všetkého však *Temnota v El Doráde* dokladá iné

Kresba © Vladimír Jiránek

TO VÍTE, ŽE SE NĚJAK DOHODNEME, PANE DOKTORE: VŠECHNY PROSTATIKY MÁM V DATABÁZI.

filtrovanie skutočnosti v prospech inej teórie, samozrejme, pokiaľ takýmto filtrovaním možno nazvať Tierneyho „flirtovanie“ s faktmi. Domnievam sa, že Markoš má na mysli filtrovanie skôr v kuhnovskej tradícii a pre tento prípad máme v antropológii oveľa lepší príklad – Margaret Meadovú a jej *Coming of Age in Samoa*. To je však iný príbeh.

Markošovi sa Tierneyho kniha zapáčila tak, ako sa zapáči asi všetkým kritikom sociobiológie, a nielen im. Svoje senzačné odhalenie „pravej tváre“ prominentného sociobiológa dokladá Tierney záplavou „faktov“, ktoré musia na každého urobiť obrovský dojem. Poznám Tona Markoša ako vynikajúceho prírodovedca a nemenej skvelého filozofa, ktorý

sa snaží nájsť vlastnú cestu uprostred spomínanej schizmy medzi humanitnými a prírodnými vedami – viem, ako mu veľmi záleží na vedeckých faktoch (napriek tomu, že ako filozof si je dobre vedomý ich hlbšej filozofickej problematikosti). Preto ho asi bude jeho prvotné nadšenie Tierneyho knihou mrziť – jednoducho naletel tak, ako mnohí z nás. Všetci sme – okrem tej veľmi úzko špecializovanej oblasti, v ktorej pôsobíme, dokonca často i vo svojich vlastných disciplínach (až na pár obdivuhodných výnimiek) – v pozícii zvedavých laikov, a preto nám zväčša neostáva iná možnosť, než sa spoliehať, že nás autor nepodvádza a o výsledkoch práce iných referuje korektne. □

Medzi domýšľavosťou a pokorou Prípad totemovej knihy

ANTON MARKOŠ

Som rád, Peter, že si to napísal; keď slepý a hluchý referujú o návšteve tej istej opery, je lepšie prečítať si oba referáty. Ja nie som antropológ a nepoznám celé pozadie aféry, zato som čítal inkriminovanú knihu, v Tvojom prípade je to naopak. Môj postoj k sociobiológii je – možno Ťa to prekvapí – neutrálny. Rok som sledoval janomamskú polemiku a navrhoval som miestnym odborníkom, že by sa mali vyjadriť – a nič. A tak som si knihu kúpil, prečítal a referoval o svojich dojmoch. Nemyslím si, že by som bol ňou nadšený, skôr zmätený; a vôbec ma nezaujímá, či niektorý z protagonistov bol, či nebol fašistom. Iný zaujímavý postreh: roky počúvam príležitostne na rôznych seminároch o Janomamoch ako prototypom materiáli sociobiológov, a naraz zisťujem, že v našom česko-slovenskom priestore Chagnonovu knihu snáď nikto nečítal, ba ani ju nikto nemá.

Všetko, čo píšeš, ma vlastne napadlo tiež a naše referáty sú naozaj komplementárne. Viem, že takto sa „robí“ veda, a moja otázka sa týka jedine toho, či sa v istých oblastiach veda robí má, aj keby to šlo, alebo dokonca či sa v týchto oblastiach veda robí dá.

■ Dojal ma ten dravý prístup amerického výskumu: vtrhnúť, natočiť, zaevidovať, zmiznúť, publikovať. Predstavoval som si pri čítaní nejakú horehronskú dedinku, ktorá má 150 obyvateľov, ako do nej odrazu vtrhne 50 ľudí, čo sa len ťažko dorozumejú slovensky. A teraz filmujú – a zábery nevyhnutne musia byť „akčné“, aby sa to zaplatilo (Tierney preliezol archívy a referuje o tom, čo bolo vystrihané – to si snáď nevymyslel, tie zábery si môže nájsť každý). Všade lezú, berú artefakty, obťažujú. To všetko za 10 dní, a potom idú inam. Nevie, ako by potom vyzerala reportáž o slovenskom ľude, hlavne keby šéfvýskumník prišiel už s hotovou teóriou, že sú to samí opilci týrajúci vlastné ženy. To je síce do istej miery pravda, ale ich život má ďalších 50 rozmerov. A pred 200 rokmi by sa iste podarilo natočiť aj krvavé scény medzi dvoma dedinami – pre hranice chotára, zabehnutý dobytok, kvôli dievčatám – alebo by sa bili len tak, z bujnosti. Prítomnosť vedcov a bonanzy, ktorú rozdávali, je predsa vítanou zámienkou. A aby som Ťa chytil za slovo: keby sa bili, tak to do teórie krásne zapadá, a keby nie, aj to zapadá – do tej istej teórie. Vieš, vždy začnem byť podozrievavý, keď sa dočítam, že celá jedna generácia číta jedinú totemovú knihu a vďaka tomu pozná pravdu – a to bol asi prípad Chagnonovej knihy.

■ Tým sa dostávame ku „gumovosti“ teórie, o ktorej si napísal taký krásny odsek, že by hádam mohol byť aj mottom. Náčelník by mal podľa tejto teórie vraždiť a znásilňovať, ale keď je naopak mierumilovný, aj tak dobre. Čo s tým? Ak teória neplatí sama o sebe, ale treba vedieť o desiatkach najrôznejších kontextov obmedzujúcich jej platnosť, potom je možno lepšie hľadať inú, „context-free“ teóriu, nie? Do čerta so starým Popperom a jeho falzifikáciou, ide o zdravý rozum!

■ K epidémii: Tierney netvrdí, že výskumníci ju spôsobili úmyselne – ich príchod jednoducho koincidoval s prvým ochorením, to je všetko. Neurobili ale to, čo by urobil každý človek s elementárnou hygienickou gramotnosťou: nezostali sedieť pár týždňov v karanténe. Boli viazaní termínmi, peniazmi, a tak riskovali – cestovali celou oblasťou, jednou rukou očkovali a druhou rozsievali... Sme predsa občanmi najvyspelejšej krajiny, *my* si s tým poradíme. Vznikol chaos, v ktorom sa sami výskumníci ocitli na samom pokraji síl – a títo na smrť vyčerpaní ľudia „robili“ vedu.

■ Povýšenosť „ľudí, čo všetko vedia“ stojí i za sociálnym rozvratom v oblasti. Misionári tam pracovali celé desaťročia – Chagnon s nimi okamžite vyvolal konflikt – lebo on lepšie vie, ako na to. Misionári predsa nie sú vedci a niektorí sú dokonca katolíci! Opis toho, ako Chagnon organizoval konkurenčnú, len jemu podriadenú charitu, je dosť otrasný. Chagnon je dnes vo Venezuele *persona non grata* – a to nie kvôli Tierneymu.

■ Dosť ilustratívne sú úplne protirečivé Chagnonove a Lizotove opisy – sedeli pár kilometrov od seba; čo s tým? K tomu si sa naozaj mohol ako antropológ vyjadriť – tie práce predsa existujú a nevyrobil ich Tierney!

■ No, občianska vojna vo vede... Len v tom wilsonovskom variante, ktorý chce do vedy zahrnúť všetko poznanie. Kým berieme vedu ako nástroj ako sa vo svete vyznať, tak konkurenčné a navzájom sa vylučujúce teórie sú dobrá vec a nič sa nedeje. Ak toto je postmoderna, tak je to celkom dobre. Nemusi ísť o hranicu medzi humanistami a vedcami. Tomu klíšé o „frontovej linii“ snáď neveríš ani sám. Na ktorú stranu fronty by si postavil napr. fyzika Heisenberga?

■ A ešte k tej oficiálnej reakcii vedcov: V *Science* písali, že AAA sa pokúsila zabrániť vydaniu knihy – čo je na Ameriku dosť silný tabak – a keď niečo napíšu v *Science*, tak to *musí* byť pravda.

Azda len toľko. □

DISKUSE